

ห้องสมุดงานวิจัย สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ

248729

เมืองทิวศุโธล : ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของหัวเมืองใหญ่
ภายใต้โครงการห้าอาณาจักรสุวรรณภูมิ

ธีระวัฒน์ แสงคำ

ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาประวัติศาสตร์

บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
พฤศจิกายน 2554

600255065

ห้องสมุดงานวิจัย สำนักงานคณะกรรมการการวิจัยแห่งชาติ

248729

เมืองพิษณุโลก : ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของหัวเมืองใหญ่
ภายใต้โครงสร้างอำนาจรัฐแบบจารีต

ธีระวัฒน์ แส่นคำ

วิทยานิพนธ์นี้เสนอต่อบัณฑิตวิทยาลัยเพื่อเป็นส่วนหนึ่ง
ของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญา
ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาประวัติศาสตร์

บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
พฤศจิกายน 2554

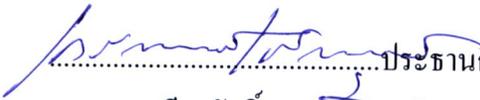
เมืองพิษณุโลก : ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของหัวเมืองใหญ่
ภายใต้โครงสร้างอำนาจรัฐแบบจารีต

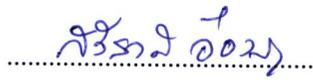
ธีระวัฒน์ แสนคำ

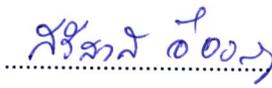
วิทยานิพนธ์นี้ได้รับการพิจารณาอนุมัติให้นับเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาประวัติศาสตร์

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์

.....ประธานกรรมการ
ผศ. ดร. เกรียงศักดิ์ เชษฐพัฒน์วนิช

.....
ศ. สรัสวดี อ๋องสกุล

.....กรรมการ
ศ. สรัสวดี อ๋องสกุล

.....กรรมการ
รศ. ดร. สุเนตร ชุตินทรานนท์

.....กรรมการ
รศ. ดร. จิราภรณ์ สถาปนนะวรรณะ

22 พฤศจิกายน 2554

© ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยเชียงใหม่

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์เล่มนี้สำเร็จลงได้ด้วยดีจากความเมตตา ความช่วยเหลือ ความรัก ความห่วงใย กำลังใจและน้ำใจไมตรีจากหลายท่าน ขอกราบขอบพระคุณคุณครูวิเชียร แสนคำและคุณครูบุญเพ็ง แสนคำ “พ่อและแม่” ที่คอยอบรมสั่งสอน และแนะนำแต่สิ่งดี ๆ ให้กับลูกมาโดยตลอด รวมทั้งให้กำลังใจ ส่งเสริม สนับสนุน ให้ค่าใช้จ่ายในการศึกษาและให้โอกาสผู้เขียนในการเดินทางมาศึกษาต่อระดับปริญญาโท ที่มหาวิทยาลัยเชียงใหม่อย่างเต็มที่ ถึงแม้ว่าในใจของท่านทั้งสองจะเต็มไปด้วยความรักและความห่วงใย

ขอขอบพระคุณในความปรารถนาดี ความเมตตาและความห่วงใยของ “แม่ครู” ศ.สรวดี อ่องสกุล อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ ที่คอยอบรมสั่งสอน ให้ความรู้ ประสบการณ์ คำปรึกษา คำแนะนำ ตรวจสอบและให้กำลังใจเสมอมา รศ.ดร.จิราภรณ์ สถาปนาวรรณและ รศ.ดร.สุนทร ชุตินทรานนท์ ที่กรุณาเป็นกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ ให้ความรู้และคำแนะนำแก่ผู้เขียน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง รศ.ดร.จิราภรณ์ ยังเป็น “ครู” ผู้ที่ให้ความรู้และปลูกฝังวิธีการศึกษาประวัติศาสตร์ให้แก่ผู้เขียนมาตั้งแต่เมื่อครั้งศึกษาระดับปริญญาตรีที่มหาวิทยาลัยนเรศวรด้วยขอบพระคุณ ศ.สายชล สัตยานุรักษ์, ผศ.ดร.เกรียงศักดิ์ เขมฐพัฒน์นิช, รศ.ดร. อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์ ที่ให้ความรู้ ประสบการณ์และมุมมองด้านต่างๆ เกี่ยวกับการศึกษาประวัติศาสตร์และการดำเนินชีวิต อ.สำราญ หม่อมพุก ที่ช่วยเหลือในการเขียนบทคัดย่อภาษาอังกฤษ รศ.อุษณีย์ ธงไชย, อ.สิทธิเทพ เอกสิทธิพงษ์ และคณาจารย์ภาควิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวรทุกท่าน ที่ให้ความรู้ ความช่วยเหลือ คำแนะนำและให้กำลังใจกับผู้เขียน

ขอกราบขอบพระคุณท่านผู้หญิงวรรณยุพา สนิทวงศ์ ณ อยุธยา ที่แนะนำให้ผู้เขียนศึกษาต่อระดับปริญญาโท ให้คำแนะนำ ให้กำลังใจและให้ทุนการศึกษาในการศึกษาระดับปริญญาโท ขอกราบขอบพระคุณคณาจารย์อาวุโสของสมาคมประวัติศาสตร์ในพระราชูปถัมภ์สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ที่ให้คำแนะนำและให้กำลังใจในการศึกษาประวัติศาสตร์

ขอขอบพระคุณ รศ.สมโชติ อ่องสกุล “พ่อครู” ที่ให้คำแนะนำ ให้กำลังใจ คอยไต่ถามทุกข์สุข อำนวยความสะดวกและอนุเคราะห์ห้องพัก “บ้านเหนือ” ให้ผู้เขียนได้พักอาศัยและใช้เป็นสถานที่ฝึกฝนตนเอง ฝึกประสบการณ์และฝึกฝนความรู้ในการศึกษา ทำวิทยานิพนธ์ ตลอดจนสร้างสรรค์ผลงานวิชาการอื่นๆ ขอขอบคุณน้ำดื่มและน้ำสัลา ที่คอยไต่ถามทุกข์สุขและช่วยเหลือผู้เขียนในด้านต่างๆ ในระหว่างที่พักอยู่ที่หอพักบ้านเหนือ

ขอขอบคุณคุณกัญญา เทพอุดม และคุณสุพิน โปธินาม เจ้าหน้าที่สาขาวิชาประวัติศาสตร์ ที่คอยห่วงใย ให้คำแนะนำและคอยติดต่อประสานงานเรื่องการเรียนและการทำวิทยานิพนธ์ ขอขอบคุณ อ.ภูเดช แสนสา, อ.ชรรศ ศรีรัตนบัลล์, อ.ณกานต์ อนุกุลวรรณะ, อ.พิมพ์ปฎิมา นเรศศิริกุล, อ.ธิดิญา เหล่าอัน, รุ่งพี, รุ่งน้องและเพื่อนนักศึกษาระดับปริญญาตรีและปริญญาโท สาขาวิชาประวัติศาสตร์ทุกคนที่ไม่ได้เอ่ยนามในที่นี้ ที่คอยให้กำลังใจ ให้คำปรึกษา แลกเปลี่ยนความคิดเห็นและสร้างเสียงหัวเราะให้กับผู้เขียนเสมอมา

ขอขอบคุณเจ้าหน้าที่หอจดหมายเหตุแห่งชาติเฉลิมพระเกียรติฯ เชียงใหม่ เจ้าหน้าที่หอสมุดมหาวิทยาลัยนเรศวรและมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ที่ให้ความช่วยเหลือ อำนวยความสะดวกในการค้นคว้าเอกสารประกอบการศึกษาและทำวิทยานิพนธ์ ขอขอบคุณนักศึกษาปริญญาโทสาขาวิชา ภูมิศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ที่ช่วยทำแผนที่ประกอบเนื้อหาวิทยานิพนธ์ ขอขอบคุณที่ปรึกษา, วิทยากรเครือข่ายและสมาชิกกลุ่มประวัติศาสตร์สองข้างทาง ภาควิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร ที่คอยช่วยเหลือด้านข้อมูล แลกเปลี่ยนความคิดเห็นและเป็นเพื่อนร่วมทางลงพื้นที่สำรวจภาคสนามมาโดยตลอด ขอขอบคุณคุณสุภารัตน์ แสนคำ และคุณชุลีพร แสนคำ “น้องสาว” ที่คอยห่วงใยและให้กำลังใจพี่ชายตลอดมา อย่างไรก็ตาม ความตื่นเงินหรือข้อบกพร่องต่างๆ ในวิทยานิพนธ์เล่มนี้เป็นความรับผิดชอบของผู้เขียนแต่เพียงผู้เดียว ผู้เขียนต้องขอภัยและขออน้อมรับความผิดพลาดนั้นเพื่อจะได้ปรับปรุงงานให้ดีขึ้นในโอกาสต่อไป

ท้ายสุดวิทยานิพนธ์เล่มนี้ ผู้เขียนขอมอบเป็นเครื่องบูชาพระคุณบิดามารดา และความคิดของวิทยานิพนธ์เล่มนี้ผู้เขียนขอถวายเป็นพระราชกุศลแด่พระมหากษัตริย์ไทย ตลอดจนพระบรมวงศานุวงศ์ทุกพระองค์ และขออุทิศแด่บรรพบุรุษของผู้เขียนและชาวเมืองพิษณุโลกทุกผู้ทุกนาม

ธีระวัฒน์ แสนคำ

ชื่อเรื่องวิทยานิพนธ์

เมืองพิษณุโลก : ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของหัวเมืองใหญ่
ภายใต้โครงสร้างอำนาจรัฐแบบจารีต

ผู้เขียน

นายธีระวัฒน์ แสนคำ

ปริญญา

ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (ประวัติศาสตร์)

อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์

ศ. สรัสวดี อ๋องสกุล

บทคัดย่อ

248729

วิทยานิพนธ์เล่มนี้ มีวัตถุประสงค์ศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของเมืองพิษณุโลก ผ่านพลวัตความเป็นเมือง การสร้างอำนาจ การรักษาเสถียรภาพ และการปรับความสัมพันธ์ของเมืองพิษณุโลกกับศูนย์อำนาจรัฐไทย ศูนย์อำนาจรัฐใกล้เคียงและเมืองบริวารภายใต้โครงสร้างอำนาจรัฐแบบจารีต ตั้งแต่การก่อรูปเมืองประมาณพุทธศตวรรษที่ 18 จนถึงการสถาปนาระบบเทศบาล

ผลการศึกษาพบ เมืองพิษณุโลกก่อรูปเมืองขึ้นประมาณพุทธศตวรรษที่ 18 มีฐานะเป็นนครในที่ราบลุ่มแม่น้ำน่าน เป็นเมืองใหญ่ มีทรัพยากรสำคัญ มีที่ตั้งเป็นชุมทางการคมนาคม ทำให้เมืองพิษณุโลกเป็นชุมทางการค้าขายแลกเปลี่ยนสินค้าและจุดยุทธศาสตร์

เมืองพิษณุโลกถูกศูนย์อำนาจรัฐสุโขทัยผนวกเข้าเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรในช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 19 ตามมาด้วยถูกผนวกเข้ากับศูนย์อำนาจรัฐกรุงศรีอยุธยา โดยลดสถานะลงให้เป็นเพียงแค่หัวเมืองใหญ่ในช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ 21 แต่ด้วยความเป็นรัฐอิสระมาก่อนก็ส่งผลให้เจ้าเมืองพิษณุโลกอาศัยความพร้อมของความเป็นเมืองใหญ่ โดยสร้างอำนาจและความมั่งคั่ง เพื่อต่อรองอำนาจกับศูนย์อำนาจรัฐไทยและศูนย์อำนาจรัฐใกล้เคียง และพร้อมที่จะปฏิเสธศูนย์อำนาจรัฐ เมื่อศูนย์อำนาจรัฐมีความอ่อนแอ รวมทั้งพร้อมที่จะสร้างความสัมพันธ์เชิงอำนาจกับศูนย์อำนาจรัฐอื่นที่เหนือกว่า โดยยอมมีสถานะเป็นเพียงรัฐท้องถิ่นที่ซ่อนอยู่ภายใต้อำนาจของรัฐขนาดใหญ่

ภายในท้องถิ่น เจ้าเมืองพิษณุโลกมีอำนาจควบคุมดูแลเมืองบริวาร โดยอาศัยสถานะความเป็นเมืองใหญ่ที่เหนือกว่าเมืองบริวาร ซึ่งมีจำนวนเมืองผันแปรตามนโยบายของแต่ละศูนย์อำนาจรัฐ แต่เจ้าเมืองบริวารก็มีความพยายามแสวงหาอำนาจ มีการปรับความสัมพันธ์และดึงอำนาจจากศูนย์อำนาจรัฐเข้ามาต่อรอง หรือสร้างสมดุลอำนาจกับเจ้าเมืองพิษณุโลก

ภายใต้การปกครองของศูนย์อำนาจรัฐกรุงเทพฯ ตั้งแต่ปี พ.ศ.2325 เป็นต้นมา สภาพบริบททางการเมืองการปกครอง เศรษฐกิจและสังคมภายในศูนย์อำนาจรัฐมีความเปลี่ยนแปลงค่อนข้างมาก และส่งผลให้ศูนย์อำนาจรัฐมีความเข้มแข็งมากยิ่งขึ้น ความเปลี่ยนแปลงดังกล่าวได้ทำให้อำนาจของเจ้าเมืองพิษณุโลกถูกจำกัด อำนาจการปกครองภายในเมืองขาดความเป็นเอกภาพ และถดถอยลงอย่างชัดเจนหลังการสถาปนาระบบเทศาภิบาลในปี พ.ศ.2437

Thesis Title	Mueang Phitsanulok: Local History of a Major City Under the Traditional State Power Structure
Author	Mr. Teerawatt Sankom
Degree	Master of Arts (History)
Thesis Advisor	Prof. Sarassawadee Ongsakul

ABSTRACT

248729

This thesis aims to study of the local history of Phitsanulok, especially its political development, how it achieved its stability and how it cultivated its relationship with Siam, nearby states and satellite cities by means of Traditional State Power Structure which had been implemented from the twelfth century to the time when the Thesaphiban system was adopted.

The findings indicated that the city of Phitsanulok was established in the twelfth century as a city, situated in the low-lying area along the Nan River. As a large city rich in natural resources, Phitsanulok has been a strategic center for trade and waterway communication.

In the early fourteenth century, Phitsanulok was annexed to Sukhothai state and in the late fifteenth century, it was formally a part of Ayutthaya, of which it was a major city. However, as a once independent and strong state, Phitsanulok quickly rose to wealth and power, enabling it to exercise its power over the nearby states and to defy the order of Ayutthaya when Ayutthaya was in political decline. It was also found that Phitsanulok maintained a power relation with the more powerful ruling state, willing to remain a vassal state when it was powerless, but ready to be politically assertive when powerful.

As a major state, Phitsanulok was able to gain control over lesser satellite cities which were ready to fight back by forming a united front with other states.

When Phitsanulok was under the domination of Rattanakosin in 1782, there was a series of positive political, economic and social changes with Rattanakosin. As a result, Rattanakosin became stronger while Phitsanulok's power and strength reduced greatly. It can be concluded that after the implementation of the Thesaphiban system in 1894, Phitsanulok became less unity and apparently fell into decline.

สารบัญ

	หน้า
กิตติกรรมประกาศ	ค
บทคัดย่อภาษาไทย	จ
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ช
สารบัญตาราง	ฐ
สารบัญภาพ	ฑ
บทที่ 1 บทนำ	1
1.1 ที่มาและความสำคัญของปัญหา	1
1.2 การสำรวจพรมแดนความรู้ รายงานการวิจัยและผลงานวิชาการต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาประวัติศาสตร์เมืองพิษณุโลก	6
1.2.1 กลุ่มศึกษาและอธิบายประวัติศาสตร์เมืองพิษณุโลกในกรอบ ประวัติศาสตร์ชาติ	6
1.2.2 กลุ่มศึกษาและอธิบายประวัติศาสตร์ศิลปะในเมืองพิษณุโลก	10
1.2.3 กลุ่มศึกษาด้าน โบราณคดีและรายงานการสำรวจแหล่ง โบราณคดีเบื้องต้น เกี่ยวกับเมืองพิษณุโลก	11
1.2.4 กลุ่มการศึกษาในเชิงทฤษฎีทางสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์	13
1.2.5 กลุ่มงานที่มีแนวทางการศึกษาเกี่ยวข้องกับการศึกษา ประวัติศาสตร์เมืองในสังคมไทย	16
1.3 นิยามศัพท์เฉพาะในวิทยานิพนธ์	18
1.4 วัตถุประสงค์ของการศึกษา	19
1.5 กรอบคิดในการศึกษา	19
1.6 สมมติฐานในการศึกษา	20
1.7 ประโยชน์ที่จะได้รับจากการศึกษา	21
1.8 ขอบเขตของการศึกษา	22
1.9 วิธีการค้นคว้าและดำเนินการศึกษา	22

บทที่ 2 เมืองพิษณุโลกใน “ยุคการสร้างเครือข่ายอำนาจ” (พุทธศตวรรษที่ 18 - พ.ศ.2127)	24
2.1 การก่อรูปเมืองพิษณุโลก	25
2.1.1 ปัจจัยการก่อรูปเมืองพิษณุโลก	25
2.1.2 ระบบความคิดในการจัดผังเมือง	29
2.1.3 การก่อรูปเมืองของเมืองบริวาร	36
2.2 การสร้างอำนาจของเมืองพิษณุโลก	44
2.2.1 การสร้างอำนาจของตระกูลศรีนาวนำถม	45
2.2.2 ลักษณะทางการเมืองการปกครอง สังคมและเศรษฐกิจ	47
2.3 การรักษาเสถียรภาพของเมืองพิษณุโลกจากการขยายอำนาจเข้ามา ของศูนย์อำนาจรัฐใกล้เคียง (พุทธศตวรรษที่ 19 - พ.ศ.2031)	55
2.3.1 มูลเหตุการขยายอำนาจเข้ามาของศูนย์อำนาจรัฐใกล้เคียง	55
2.3.2 การต่อรองอำนาจของเมืองพิษณุโลกกับศูนย์อำนาจรัฐใกล้เคียง	61
2.3.3 ผลกระทบจากการขยายอำนาจเข้ามาของศูนย์อำนาจรัฐใกล้เคียง ที่มีต่อเมืองบริวารของเมืองพิษณุโลก	73
2.4 การสร้าง “รัฐท้องถิ่นพิษณุโลก” (พ.ศ.2091 - 2127)	75
2.4.1 การสร้างอำนาจของเมืองพิษณุโลกสมัยสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราช	76
2.4.2 การรักษาเสถียรภาพเมืองพิษณุโลกและการแสวงหาอำนาจ ของสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราช	80
2.4.3 การทิ้งเมืองพิษณุโลก พ.ศ.2127	92
สรุปบทที่ 2	96
บทที่ 3 เมืองพิษณุโลกใน “ยุคสถานะความเป็นเมืองใหญ่” (พ.ศ.2128 - 2318)	98
3.1 การฟื้นฟูเมืองและขอบเขตอำนาจของเมืองพิษณุโลก	98
3.1.1 การฟื้นฟูเมืองพิษณุโลกหลังจากการทิ้งเมือง พ.ศ.2127	99
3.1.2 ขอบเขตอำนาจของเมืองพิษณุโลก	110
3.2 ความรุ่งเรืองทางการค้ากับการพยายามแสวงหาอำนาจของเมืองพิษณุโลก	128
3.2.1 การส่งสินค้าออกของเมืองพิษณุโลก	128
3.2.2 ความสัมพันธ์ทางการค้าระหว่างเมืองพิษณุโลกกับชาวต่างชาติ และหัวเมืองใกล้เคียง	135
3.2.3 ความสัมพันธ์ทางการค้าระหว่างเมืองพิษณุโลกกับเมืองบริวาร	141

3.2.4 การพยายามแสวงหาอำนาจของเจ้าเมืองพิษณุโลก จากปัจจัยด้านเศรษฐกิจ	142
3.3 สถานะของเมืองพิษณุโลกหลังการล่มสลาย ของศูนย์อำนาจรัฐกรุงศรีอยุธยา (พ.ศ.2309 - 2313)	149
3.4 การสร้างฐานอำนาจและรักษาเสถียรภาพของเมืองพิษณุโลก (พ.ศ.2314 - 2318)	158
3.4.1 การสร้างฐานอำนาจของเจ้าพระยาสุรสีห์ (บุญมา) พ.ศ.2314-1318	160
3.4.2 การทิ้งเมืองพิษณุโลก พ.ศ.2318	165
สรุปบทที่ 3	171
บทที่ 4 เมืองพิษณุโลกใน “ยุคอำนาจถดถอย” (พ.ศ.2319 - 2437)	173
4.1 การฟื้นฟูเมืองและขอบเขตอำนาจของเมืองพิษณุโลก	174
4.1.1 การฟื้นฟูเมืองพิษณุโลกหลังการทิ้งเมือง พ.ศ.2318	174
4.1.2 ขอบเขตอำนาจของเมืองพิษณุโลก	177
4.2 การขยายตัวของชุมชนและเศรษฐกิจหลัง พ.ศ.2367	189
4.2.1 การขยายตัวของชุมชนเนื่องจากปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจ	191
4.2.2 การขยายขอบเขตอำนาจไปทางด้านหัวเมืองลาว และการเข้ามาตั้งถิ่นฐานของชาวลาวในเมืองพิษณุโลก	211
4.2.3 การเข้ามาของชาวจีนและบทบาทชาวจีนในเมืองพิษณุโลก	220
4.3 การรักษาเสถียรภาพและแสวงหาอำนาจของตระกูลเจ้าเมืองพิษณุโลก	228
4.3.1 การรักษาเสถียรภาพของตระกูลเจ้าเมืองพิษณุโลก	228
4.3.2 การแสวงหาอำนาจของตระกูลเจ้าเมืองพิษณุโลก	231
4.3.3 ความสัมพันธ์ด้านการปกครองระหว่างเมืองพิษณุโลก กับเมืองบริวาร	236
4.3.4 การต่อรองอำนาจของเมืองบริวาร	239
4.4 การถอดพระยาพิษณุโลก (พุ่ม) ออกจากตำแหน่ง พ.ศ.2425	244
4.4.1 มูลเหตุการถอดพระยาพิษณุโลก (พุ่ม) ออกจากตำแหน่ง	245
4.4.2 การตั้งเจ้าเมืองพิษณุโลกคนใหม่มาจากศูนย์อำนาจรัฐ	248
4.5 เมืองพิษณุโลกก่อนการสถาปนาระบบเทศาภิบาล พ.ศ.2437	251
สรุปบทที่ 4	257

บทที่ 5 บทสรุปและวิเคราะห์	259	
บรรณานุกรม	268	
ภาคผนวก	300	
ภาคผนวก ก	ตัวอย่างเอกสารประเภทจดหมายเหตุ เรื่องโปรดเกล้าฯ ให้ถอดพระยาพิศณุโลกย์ พระไชยบูรณ์ ปลัดออกจากที่	301
ภาคผนวก ข	ตัวอย่างเอกสารประเภทจดหมายเหตุ เรื่องตั้งพระเทพคุณ เป็นพระยาพิศณุโลกาธิบตี ผู้ว่าราชการเมืองพิศณุโลกย	303
ประวัติผู้เขียน	306	

สารบัญตาราง

ตาราง	หน้า
4.1 การจัดเก็บส่วยต่างๆ ของเมืองพิษณุโลก ก่อนการทำสนธิสัญญาเบาริ่ง (พ.ศ.2325-2398)	196
4.2 การจัดเก็บส่วยต่างๆ ของเมืองพิษณุโลกหลังการทำสนธิสัญญาเบาริ่ง จนถึงการสถาปนาระบบเทศาภิบาล (พ.ศ.2398-2437)	197
4.3 การจัดเก็บอากรต่างๆ ของเมืองพิษณุโลก ก่อนการทำสนธิสัญญาเบาริ่ง (พ.ศ.2325-2398)	199
4.4 การจัดเก็บอากรต่างๆ ของเมืองพิษณุโลกหลังการทำสนธิสัญญาเบาริ่ง จนถึงการสถาปนาระบบเทศาภิบาล (พ.ศ.2398-2437)	201

สารบัญภาพ

รูป	หน้า
2.1 แผนที่แสดงลักษณะภูมิประเทศบริเวณที่ตั้งเมืองพิษณุโลก	31
2.2 แผนที่เมืองพิษณุโลก พ.ศ.2444 ลายพระหัตถ์สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์	34
2.3 แผนที่ตำแหน่งที่ตั้งเมืองบริวารของเมืองพิษณุโลก ในยุคการสร้างเครือข่ายอำนาจ (พุทธศตวรรษที่ 18 - พ.ศ.2127)	40
2.4 แผนที่แสดงเส้นทางคมนาคมระหว่างเมืองพิษณุโลกกับเมืองใกล้เคียง	51
2.5 แผนที่แสดงตำแหน่งที่ตั้งของศูนย์อำนาจรัฐและเมืองสำคัญใกล้เคียง กับเมืองพิษณุโลก	56
3.1 แผนที่เมืองพิษณุโลกในตำราพิชัยสงคราม	103
3.2 แผนที่แสดงตำแหน่งที่ตั้งชุมชนโบราณรอบเมืองพิษณุโลก ที่ปรากฏในตำราพิชัยสงคราม	109
3.3 แผนที่ตำแหน่งที่ตั้งเมืองบริวารของเมืองพิษณุโลก ในยุคสถานะความเป็นหัวเมืองใหญ่ (พ.ศ.2128 - 2318)	126
3.4 แผนที่แสดงแหล่งทรัพยากรสำคัญของเมืองพิษณุโลก	134
4.1 แผนที่ตำแหน่งที่ตั้งเมืองบริวารของเมืองพิษณุโลก ในยุคอำนาจถดถอย (พ.ศ.2319 - 2437)	188